

## Straipsniai ir pranešimai

### ANKSTESNIOJI PIRMOJO LIETUVOS STATUTO REDAKCIJA

**Edvardas Gudavičius**

Profesorius habilituotas daktaras  
Vilniaus universiteto Istorijos teorijos  
ir kultūros istorijos katedra  
Tel. 68 72 88

Pirmojo Lietuvos statuto Zamojskių nuorašas, buvęs kontroliniu kanclerio egzemplioriumi redaguojant statutą, susideda iš nevienodo dydžio lankų, sukomplektuotų kiekvienam skyriui<sup>1</sup>. Iš šių lankų seniausias yra IX, XII ir XIII skyrių popierius<sup>2</sup>. Statuto pirminės redakcijos teksto ir registro straipsnių pavadinimai daugumoje skyrių iš esmės sutampa (nekalbant apie porą vėliau įrašytų straipsnių). Atskirai reikia pažymėti tik IX ir X skyrius. X skyriaus nukrypimai nedideli. Registre neįrašytas 1-asis straipsnis, toliau (registre žymint vienetu mažesniu numeriu) straipsniai sutampa iki 6-ojo (registre 5-ojo) straipsnio, o jo pavadinimuose kalbama apie tą patį, tik išsireiškia kitaip (vietoje galutinio termino tekste nurodomas termino atidėjimas registre); po 6-ojo straipsnio tekste eina neturintis numerio straipsnis, registre pažymėtas 6-uoju numeriu; taip numeriams susilyginus, toliau straipsnių pavadinimai

mai tekste ir registre sutampa<sup>3</sup>. Tiek išplėstinė, tiek lotyniškoji redakcijos kartoja pirminės redakcijos teksto straipsnių pavadinimų schemą, ištaisydamas numeraciją, tik lotyniškoje redakcijoje 10-asis straipsnis prijungtas prie 9-ojo<sup>4</sup>. Kitaip sakant, pirminės redakcijos klaidos, numeruojant straipsnius ir įrašant juos į registrus, vėlesnėms numeracijoms neatsiliepė. Kas kita pasakytina apie IX skyrių. Visuose trijuose pirminės redakcijos nuorašuose (Działyński, Zamojskių, Firleju)<sup>5</sup> tekste ir registre įrašytų straipsnių pavadinimai iš esmės sutampa; tuo galima įsitikinti paėmus bene didžiausių nukrypimų pavyzdžius (teksto 4-ąjį straipsnį<sup>6</sup> žr. 1-oje, 6-ąjį straipsnį<sup>7</sup> – 2-oje lentelėje).

Firlejų nuorašo 4-ajame straipsnyje sinonimo prasme pavartotas kitas žodis, o Zamojskių ir Firlejų nuorašų 6-ajame straipsnyje –

<sup>1</sup> Lazutka S., Gudavičius E. Lietuvos statuto Zamojskių rankraščio struktūra (toliau – ZRS) // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija. 1980, t. 20, sąs. 1, p. 3–8.

<sup>2</sup> Ten pat, p. 18, 21.

<sup>3</sup> Pirmasis Lietuvos statutas. Vilnius, 1991. T. 2, d. 1 (toliau – PLS), p. 52, 54, 258, 260, 262, 264, 266.

<sup>4</sup> Ten pat, p. 53, 55, 259, 261, 263, 265, 267.

<sup>5</sup> Toliau šie nuorašai sutrumpintai žymimi: Działyński – D, Zamojskių – Z, Firleju – F.

<sup>6</sup> PLS, p. 248.

<sup>7</sup> Ten pat.

### 1 lentelė

|   |                                                                              |
|---|------------------------------------------------------------------------------|
| D | Хто чужие озера в своей пуши половить и сеножати покосить, што масть платити |
| Z | Хто чужие озера у своей пуши половить и сеножати покосить, што масть платити |
| F | Хто чужие озера в своей пуши половить и сеножати покосить, што масть платити |

### 2 lentelė

|   |                                                                                                                              |
|---|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| D | Хто бы мел спор о борти або о входы в пуши, а хотел хто кого от бортей и от входов спирати, як мають межи ними право вчинити |
| Z | Хто бы мел спор о борти або о входы в, а хотел хто кого от бортей и от входов спирати, як мають межи ними право вчинити      |
| F | Хто бы мел спор о борти и о входы в, а хотел хто кого от бортей и от уходов спирати, як мають межи ними право вчинити        |

vienas žodis praleistas (čia nekalbama apie smulkesnes skirtybes – fonetinius skirtumus ar jungtukus). Šios savybės rodo, kad IX skyriaus straipsnių pavadinimai tekste ir registre atitinkamai kildinti iš vieno archetipo. Zamojskių nuoraše jie atsirado jau po to, kai jame buvo surašytas straipsnių tekstas: registro lanko popierius naujesnis už teksto<sup>8</sup>, registre nėra 14-ojo straipsnio pavadinimo (nėra jo ir Firlejų nuorašo tekste)<sup>9</sup>. Koks buvo šių archetipų (ar archetipo) fizinis pavidalas, sunku pasakyti, bet aišku viena: jie (jis) egzistavo, ir pirminės redakcijos nuorašai pateikia nuo jų nedaug nukrypusias kopijas.

Tuo tarpu IX skyriaus teksto ir registro straipsnių pavadinimų (taigi ir jų archetipų) skirtumai akivaizdūs. Pirmieji du straipsniai šiuo atžvilgiu sutampa<sup>10</sup>. Bet jau 3-ojo straipsnio pavadinimas tekste ir registre skiriasi<sup>11</sup> (žr. 3 lentelę). Abiejų šių pavadinimų tema ta pati, bet sufomuluota visiškai kitaip. 4-ojo straips-

### 3 lentelė

|          |                                                                                   |
|----------|-----------------------------------------------------------------------------------|
| Tekstas  | О борти, озера и о сеножати, хто масть в чией пуши, яко ся мають в том справовати |
| Registas | Хто борти або сеножати масть в чужой пуши                                         |

### 4 lentelė

|          |                                                      |
|----------|------------------------------------------------------|
| Tekstas  | Хто бы в (пуши) своей застал чиего человека и поймал |
| Registas | Хто бы мел спор о борти або о входы в пуши           |

nio pavadinimai tekste ir registre iš esmės skiriasi tik vienu sinonomu<sup>12</sup>. O toliau teksto pavadinimai peršoka vienu straipsniu į priekį (5-ajame straipsnyje teksto ir registro pavadinimų tema kitokia<sup>13</sup> – žr. 4 lentelę). Šie nukrypimai nėra didesni už X skyriaus nukrypimus, tačiau esmė ta, kad jie pereina ir į kitas Pirmojo statuto redakcijos (IX skyriaus straipsnių pavadinimų tekste ir registre išsidėstymas redakcijose, atitinkamai Zamojskių, Lauryno ir Ališavos nuorašuose, parodytas 5 lentelėje)<sup>14</sup>.

Pirminės redakcijos straipsnių pavadinimų „peršokimą“ reikia vertinti pirmiausia atsižvelgiant į jų pirmumo tekste ir registre santykį. Ankstesniais neabejotinai laikytini teksto straipsnių pavadinimai (plg. 5 lentelėje 3-ią straipsnį, teksto 6-ąjį ir registro 5-ąjį, teksto 14-ąjį ir registro 13-ąjį straipsnį). Taigi gana aiškiai matyti bendra kryptis: registro straipsnių pavadinimai buvo nurašinėjami nuo teksto straipsnių pavadinimų. Tačiau ši kryptis ne vienintelė. Antai registro 3-ojo straipsnio pavadinimas kartoja ne tiek teksto straipsnio pavadinimą, kiek paties šio teksto žodžius<sup>15</sup> (žr. 6 lentelę). Vadinas, šis įrašas registre atsirado žiūrint į patį straipsnio tekstą, t. y. veikiausiai

<sup>12</sup> Ten pat, p. 52, 248.

<sup>13</sup> Ten pat.

<sup>14</sup> Lauryno nuorašas sutrumpintai žymimas – L, Ališavos – A. Straipsnių pavadinimų numeriai žymimi prieš jų tekstą. Skliaustuose po teksto nurodomi PLS puslapiai.

<sup>15</sup> PLS, p. 50, 244.

<sup>8</sup> ZRS, p. 12–13.

<sup>9</sup> PLS, p. 52, 254.

<sup>10</sup> Ten pat, p. 50, 242.

<sup>11</sup> Ten pat, p. 50, 244. Čia ir toliau bus remiamasi Zamojskių nuorašu.

|   |           |                                                                                                                                |
|---|-----------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Z | Tekstas   | 1. Кто бы чии ловы кгвалтом половил (242)                                                                                      |
|   | Registras | 1. Кто бы чии ловы кгвалтом половил (50)                                                                                       |
| L | Tekstas   | 1. Uenans in venacionibus alienis, tenetur violencie (243)                                                                     |
|   | Registras | 1. Uenans in venacionibus alienis, tenetur violentie (51)                                                                      |
| A | Tekstas   | 1. [K]to bj cziye lovj gwaltem polovijl (243)                                                                                  |
|   | Registras | 1. Kto bi cziye lovi gvaltem polovil (51)                                                                                      |
| Z | Tekstas   | 2. Цена зверем (242)                                                                                                           |
|   | Registras | 2. Цена зверем (50)                                                                                                            |
| L | Tekstas   | 2. Taxa pretij ferarum (243)                                                                                                   |
|   | Registras | 2. Taxa precij ferarum (51)                                                                                                    |
| A | Tekstas   | 2. Cena zwierzmom dzikiem (243)                                                                                                |
|   | Registras | 2. Cena zwierzmom dzikiem (51)                                                                                                 |
| Z | Tekstas   | 3. О борти, озера и о сеножати, хто маеть в чней пуши, яко ся мають в том справовати (241)                                     |
|   | Registras |                                                                                                                                |
| L | Tekstas   | 3. De vsu mellificiorum, lacuum et pratorum, in siluis alienis existecium (245)                                                |
|   | Registras | 3. De vsu mellificiorum, lacuum et pratorum, in siluis alienis existentium (53)                                                |
| A | Tekstas   | 3. О барци, jeziora, sianożaci, kto ma w cudzej puszczy, jako się ma w tim spravovac (245)                                     |
|   | Registras | 3. О барци, jeziora I o sianożaci (53)                                                                                         |
| Z | Tekstas   |                                                                                                                                |
|   | Registras | 3. Кто борти або сеножати маеть в чужой пуши (50)                                                                              |
| L | Tekstas   |                                                                                                                                |
|   | Registras |                                                                                                                                |
| A | Tekstas   | 4. Ktorzi puszcą swoią mają, a cudze barci w iego puszczy (247)                                                                |
|   | Registras | 4. Kto puszcą swoiją ma, a cudze barci (53)                                                                                    |
| Z | Tekstas   | 4. Хто чужие озера у своей пуши половить и сеножати покосить, што маеть платити (248)                                          |
|   | Registras | Хто чужие озера у своей пуши поволочить або сеножати покосить, што маеть платити (52)                                          |
| L | Tekstas   | 4. Mittens in alterius lacum rethe vel in pratum falcem, reus est violencie (247)                                              |
|   | Registras | 4. Mittens in alterius lacum rethe vel in pratum falcem, reus est violentie (53)                                               |
| A | Tekstas   | 5. Kto cudze jeziora w puszczy swojej powlozci I sianożaci pokosi, czo ma placic (249)                                         |
|   | Registras | 5. Kto cudze jeziora w swoieyij puszczy powlozci (53)                                                                          |
| Z | Tekstas   | 5. Хто бы в своей застал чиего чоловіка и поймал (248)                                                                         |
|   | Registras |                                                                                                                                |
| L | Tekstas   |                                                                                                                                |
|   | Registras |                                                                                                                                |
| A | Tekstas   | 6. Kto bi w puszczy swojej zastal czudzego czlowieka (249)                                                                     |
|   | Registras | 6. Kto bi w puszczy swojej zastal czudzego czlowieká (53)                                                                      |
| Z | Tekstas   | 6. Хто бы мел спор о борти або входы в, а хотел хто кого от бортей и от входов спирати, як мають межи ними право вчинити (248) |
|   | Registras | 5. Хто бы мел спор о борти або о входы в пуши (52)                                                                             |
| L | Tekstas   | 5. Controversie occasione mellificiorum quo modo discutiende (249)                                                             |
|   | Registras | 5. Controversie occasione mellificiorum quo modo discutiende (53)                                                              |
| A | Tekstas   | 7. Kto bi miał spor o barcz abo o wchod w puszcą a chciał kto kogo od barczy I od wchodow spierać                              |
|   | Registras | 7. Kto bi miał spor o barć abo o vchodi w puszcą (53)                                                                          |
| Z | Tekstas   | 7. Хто бы кому озеро або сажовку, або став зволович (250)                                                                      |
|   | Registras | 6. Хто бы кому озеро або сажавку, або став зволович (52)                                                                       |
| L | Tekstas   | 6. Uiolencia in lacu, stagno, piscina et molendino (249)                                                                       |
|   | Registras | 6. Violencia in lacu, stagno, piscina et molendino (53)                                                                        |
| A | Tekstas   | 8. Kto bi komu jeziora, sadzawką abo staw zwłocil (251)                                                                        |
|   | Registras | 8. Kto bi komu jezioro abo sadzawką zwłocil (53)                                                                               |
| Z | Tekstas   | 6. Хто бы кому соколье гнездо сказил або подрубал (250)                                                                        |
|   | Registras | 7. Хто бы кому соколье гнездо сказил або подрубал (52)                                                                         |

|   |           |                                                                         |
|---|-----------|-------------------------------------------------------------------------|
| L | Tekstas   | 7. Quid pro nido falconis surrepto et quid pro cigni (251)              |
|   | Registras | 7. Quid pro nido falconis surrepto et quid pro cigni (53)               |
| A | Tekstas   | 9. Kto bi komu skazil sokole gniazdo abo porąbal (251)                  |
|   | Registras | 9. Kto bi komu sokole gniazdo skazil (53)                               |
| Z | Tekstas   | 9. О бобровые гоны (252)                                                |
|   | Registras | 6. О бобровые гоны (52)                                                 |
| L | Tekstas   | 8. De castrorum investigacionibus (251)                                 |
|   | Registras | 8. De castrorum inuestigacionibus (53)                                  |
| A | Tekstas   | 10. O bobrove gonij (253)                                               |
|   | Registras | 10. O bobrove gonij (53)                                                |
| Z | Tekstas   | 10. О хмелища (252)                                                     |
|   | Registras | 10. О кмелища (52)                                                      |
| L | Tekstas   | 9. Violencia in humuletis (253)                                         |
|   | Registras | 9. Violentia in humuletis (53)                                          |
| A | Tekstas   | 11. O chmiejlszczah (253)                                               |
|   | Registras | 11. O chmeliszczá (53)                                                  |
| Z | Tekstas   | 11. О принады пташъи (254)                                              |
|   | Registras | 10. О притады пташъи (52)                                               |
| L | Tekstas   | 10. De aucupijs (253)                                                   |
|   | Registras | 10. De aucupijs (53)                                                    |
| A | Tekstas   | 12. O przjnątach ptaszjch (253)                                         |
|   | Registras | 12. O przjnąti ptasse (53)                                              |
| Z | Tekstas   | 12. Хто бы принады злодейским обычаем показил (254)                     |
|   | Registras | 12. Хто бы принады злодейским обычаем показил (52)                      |
| L | Tekstas   |                                                                         |
|   | Registras |                                                                         |
| A | Tekstas   | 13. Kto bi przjnąti złodzieiskim obiczaiem pokazil (253)                |
|   | Registras | 13. Kto bi przjnąti złodzieiskim obiczaiem skazil (53)                  |
| Z | Tekstas   | 13. Устава, за дерево бортное и небортное, што маеть плачоно быти (254) |
|   | Registras | 12. Устава, за дерево бортное и небортное, што маеть плачоно быти (53)  |
| L | Tekstas   | 11. Precium arborum mellificiarum (255)                                 |
|   | Registras | 11. Precium arborum mellificiarum (53)                                  |
| A | Tekstas   | 14. Ustava za drzevo bartne I nie bartne, czo ma bić placzono (255)     |
|   | Registras | 14. Ustává za drzevo bartne I nie bartne (53)                           |
| Z | Tekstas   |                                                                         |
|   | Registras |                                                                         |
| L | Tekstas   |                                                                         |
|   | Registras |                                                                         |
| A | Tekstas   | 15. Kto bi sosną pczelną porąbal abo skazil (255)                       |
|   | Registras | 15. Kto bi komu /.../ pczelniczą porąbal (53)                           |
| Z | Tekstas   |                                                                         |
|   | Registras |                                                                         |
| L | Tekstas   |                                                                         |
|   | Registras |                                                                         |
| A | Tekstas   | 16. Kto bi potråbal abo skazil sosną (255)                              |
|   | Registras | 16. Kto bi komu potråbal abo skazil sosnią (53)                         |
| Z | Tekstas   | 14. Цена бчолом и дереву бортному и небортному (254)                    |
|   | Registras | 13. Цена бчолом (52)                                                    |
| L | Tekstas   |                                                                         |
|   | Registras |                                                                         |
| A | Tekstas   | 17. Cena pczolał (255)                                                  |
|   | Registras | 17. Cena pczolał (53)                                                   |

|                      |                                                                                                              |
|----------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Registro pavadinimas | Хто борти або сеножати маеть в чужой пуци                                                                    |
| Straipsnio tekstas   | которые мають борти свои у пуци ...<br>А хто маеть сеножати в чужой пуци...<br>А хто маеть борти в чией пуци |
| Teksto pavadinimas   | О борти, озера и о сеножати, хто маеть в чией пуци, яко ся мають в том справовати                            |

dar tuomet, kai čia nebuvo straipsnio pavadinimo. Iš to išeina, jog tiek tekste, tiek registre straipsnių pavadinimai buvo įrašyti ne vienu prisėdimu ir ne visi iš eilės. Tačiau svarbiausia yra tai, kad šie pirminės redakcijos straipsnių pavadinimų skirtumai tekste ir registre perėjo ir į kitas redakcijas. Skaičiuojant imtinai iki Zamojskių nuorašo 5-ojo straipsnio pavadinimo tekste, nukrypimai įvairiai „šokinėja“, o pradedant 6-ujuo straipsniu, jie yra dėsningi. Taigi nuo šios vietos pirminėje redakcijoje įrašinėta jau sudarius sistemą, o iki tol dirbta priešokant. Beje, į lotyniškąją ir išplėstinę redakcijas pateko skirtingos sistemos.

Pirminės redakcijos teksto IX skyriaus 5-ojo straipsnio pavadinimas jos registre nekartojamas<sup>16</sup>. Jo nerandame ir lotyniškosios redakcijos tekste bei registre<sup>17</sup>. Tuo tarpu jį kartoja išplėstinės redakcijos 6-ojo straipsnio pavadinimas tekste ir registre<sup>18</sup>. Sutampa 5-ojo – 10-ojo straipsnių pavadinimai pirminės redakcijos registre ir visoje lotyniškojoje redakcijoje<sup>19</sup>. Savo ruožtu sutampa 5-ojo – 11-ojo, 13-ojo ir atitinkamai 6-ojo – 12-ojo, 17-ojo straipsnių pavadinimai pirminės redakcijos tekste ir visoje išplėstinėje redakcijoje<sup>20</sup>. Lotyniškojoje redakcijoje orientuotasi į pirminės redakcijos registro, o išplėstinėje – į teksto straipsnių pavadinimus. Nurašinėta, be abejo, ne nuo Zamojskių nuorašo. Visų trijų pirminės redakcijos nuorašų tiek teksto, tiek registro pavadini-

mų sutapimas rodo, kad sistemingas šių pavadinimų išsidėstymas nuo 5-ojo – 6-ojo straipsnio yra tokios sistemos (ar sistemų) susiklostymo tam tikrame archetipe atšvaitas. „Šokinėjimas“ leidžia kalbėti apie pradinę šio susiklostymo stadiją ir todėl pats šis archetipas pirmiausia iškyla kaip sąlyginis IX skyriaus straipsnių pavadinimų susidarymo vienetas. Galbūt iš pradžių net nebuvo vienodo fizinio jo pavidalo, o šio atsiradimą jau tvirtai paliudija tik 5-asis ir 6-asis straipsniai. Bet nuo šios vietos toks atsiradimas abejonių nekelia, nes būtent tokio archetipo savybės perėjo į kitas Pirmojo statuto redakcijas. Visi šie duomenys atskleidžia teksto ir registro straipsnių pavadinimų susidarymo proceso pradžią, ir IX skyrius tuo yra ypatingas. Popieriaus senumu priylgstančių jam XII ir XIII skyrių registruose tokių klostymosi pėdsakų jau neaptinkame.

Iš Zamojskių nuorašo registrų popieriaus kategoriškų išvadų daryti negalima, nes jame arba nėra vandenženklų, arba jie vėlesni (ankstyvo vandenženklų popierius panaudotas tik kaip rezerviniai lapai)<sup>21</sup>. Vadinasi, IX skyriaus registro surašymo ankstyvasis („šokinėjimo“) etapas vyko jau po to, kai buvo surašyti seniausių skyrių straipsnių tekstai. Daugiau pasako teksto skyrių pavadinimų raidės: tik IX ir XII skyriuose jos yra paprastos (kitur didesnės ir stilingesnės)<sup>22</sup>. Tai dar vienas šių dvejų skyrių senumo požymis.

Taigi galima tvirtinti, jog IX ir XIII skyrių straipsnių tekstas buvo pirmiausia surašytas ir suredaguotas. Kai kurios savybės leidžia išskirti ir šiems dviem skyriams chronologiškai artimiausius kitus skyrius. Iš skyrių lankų tą patį seniausią vandenženklį randame tik VIII ir VII skyriams skirtuose popieriaus lapuose, bet šių skyrių lankai nėra tokie grynai kaip IX, XII ir XIII skyrių: juose yra ir naujesnio popieriaus (XII skyriaus lankas irgi seniausiojo popie-

<sup>16</sup> PLS, p. 52, 248.

<sup>17</sup> Ten pat, p. 53, 247, 249. Plg. 16 nuor.

<sup>18</sup> Ten pat, p. 53, 249. Plg. 19 nuor.

<sup>19</sup> Ten pat, p. 53, 249, 251, 253.

<sup>20</sup> Ten pat, p. 53, 248, 249, 250, 251–255.

<sup>21</sup> ZRS, p. 5.

<sup>22</sup> Ten pat, p. 16.

riaus)<sup>23</sup>. Seniausią vandenženklį turi ir popierius rezervinių lankų, idėtu tarp VIII–IX skyrių<sup>24</sup> ir galbūt tarp X–XI skyrių<sup>25</sup>.

VIII ir VII skyriai (dar ir VIII skyriaus rezervas) laikytini lankų su seniausiuoju popieriumi riba. Visų mažesniųjų numerių skyrių lankai jau tokio popieriaus nebeturi<sup>26</sup>. Nėra jo ir X, XI skyrių bei IX, XI, XII skyrių rezervų lankuose<sup>27</sup>. Taigi Zamojskių nuorašo IX, XII, XIII, šiek tiek VII ir VIII skyriai išsiskiria savo seniausiuoju popieriumi. Šį akcentą truputį susilpnina naujesnio popieriaus IX, XII skyrių rezervų ir neturintis vandenženklis XI skyriaus rezervo lankų popierius<sup>28</sup>. Žinoma, rezervų lankų popieriaus požymiai savo svarba neprilygsta skyrių lankų požymiams, ypač kai juos lemia tik vienas (X skyriaus rezervo) ar du (XI skyriaus rezervo) lapai<sup>29</sup>. Tokiu atveju buvo panaudoti turėto popieriaus likučiai, kaip aiškiai rodo seniausiojo popieriaus lapai, įterpti į VII skyriaus rezervo<sup>30</sup>, I, VIII, IX, XII skyrių registrų lankus<sup>31</sup>. Be to, reikia atkreipti dėmesį į VIII skyriaus rezervą. Jį sudaro 6 lapai, iš jų 3 – seniausiojo popieriaus ir 3 – neturintys vandenženklis<sup>32</sup>. Tokio didelio rezervo neturi joks kitas skyrius<sup>33</sup>. O VIII skyrius iš tikrųjų buvo numatytas papildyti: jo paskutinis (20-asis) straipsnis buvo įrašytas kiek vėliau<sup>34</sup>, nors tam ir neprireikė rezervinio lanko popieriaus<sup>35</sup>.

VII–VIII skyrių riba atskiria nuo Pirmojo statuto pabaigos (atėmus dar iš jos X ir XI skyrius) pradinę jo dalį, vertinant pagal šios dalies popierių Zamojskių nuoraše, bet nenu-sako santykio tarp pačių šių skyrių. Čia šiek

tiesk pagelbsti skyrių pavadinimai šio nuorašo registruose. VII skyriuje jų grafika vėlesnė, sutampanti su vėlyvais IV ir VI skyriais (ne teksto, o vadinamosios papildančios raidės)<sup>36</sup>. Tai požymis, neišskiriantis VIII, IX, XII, XIII skyrių grupės iš kelių kitų skyrių (III, V, X, XI), tačiau aiškiai atskiriantis šią grupę nuo VII skyriaus<sup>37</sup>. Čia prisimintina, kad registrų atžvilgiu lotyniškoji Pirmojo statuto redakcija skyla į dvi dalis: I–VII skyrių straipsnių pavadinimai registruose ir tekste dažniausiai skiriasi, o VIII–XIII skyrių – sutampa<sup>38</sup>. Tiesa, šiuo atveju prie VIII, IX, XII ir XIII dar prisideda X ir XI skyriai, tačiau riba tarp VII ir VIII skyrių išlieka.

Šių nevienareikšmę ribą, savo ankstumu ryškiai išskiriančią IX, XII, XIII ir ne taip ryškiai VIII skyrius, reikia sugretinti su pastarojo skyriaus 1-ojo straipsnio pavadinimu tekste. Jo pirmieji žodžiai tokie: „Visų pirma prasideda karaliaus sprendimu su jo mylistos nuosavos rankos parašu...“<sup>39</sup> Ališavos nuoraše šie žodžiai parašyti kitokiu stiliumi<sup>40</sup>. Aiškėja ne vieno šio straipsnio ir ne vien VIII skyriaus, o visų keturių seniausiųjų Zamojskių nuorašo, taigi ir Pirmojo statuto, skyrių išskyrimas (didysis kunigaikštis čia pasirašė ties straipsnio, o ne ties skyriaus pavadinimu, kurio veikiausiai dar ir nebuvo). Dabar jau galima kalbėti apie aiškia ribą. Pažvelkime į šių keturių skyrių tematiką. VIII skyriuje aptariamos bylos dėl žemės nuosavybės ir jos ribų<sup>41</sup>; IX – nedarbami naud-

<sup>23</sup> ZRS, p. 6–7.

<sup>24</sup> Ten pat, p. 7.

<sup>25</sup> Ten pat.

<sup>26</sup> Ten pat, p. 5–6.

<sup>27</sup> Ten pat, p. 7.

<sup>28</sup> Ten pat (dėl X skyriaus rezervo lanko žr. 25 nuor.).

<sup>29</sup> Ten pat.

<sup>30</sup> Ten pat, p. 6.

<sup>31</sup> Ten pat, p. 5.

<sup>32</sup> Ten pat, p. 7.

<sup>33</sup> Ten pat, p. 6–7.

<sup>34</sup> Ten pat, p. 4.

<sup>35</sup> Ten pat, p. 7; PLS, p. 238.

<sup>36</sup> ZRS, p. 16.

<sup>37</sup> Ten pat.

<sup>38</sup> Гудавичюс Э. О некоторых ошибках в списках I Литовского статута (замечки об архетипе латинской редакции) // Первый Литовский статут 1529 года (Материалы республиканской научной конференции, посвящённой 450-летию Первого статута). Вильнюс, 1982, p. 134.

<sup>39</sup> PLS, p. 218 (Z): „Напервей ся починают выроком королевским с подписью влостное руки его милости...“

<sup>40</sup> Pirmasis Lietuvos statutas. Vilnius, 1985. T. I, d. 2, p. 587–588.

<sup>41</sup> Ten pat: „О права земленные, о границах и о межах, о копах“.

menys, kur dažnai buvo susiduriama ne su ribomis, o su įėjimais<sup>42</sup>; XII – gyvulių grobimo bylos<sup>43</sup>; XIII – visokie vagystės atvejai<sup>44</sup>. Visi šie skyriai gina kilnojamos ir nekilnojamos nuosavybės teises ir šia tematika jie išsiskiria iš visos likusios Pirmojo statuto dalies. Tai būtent nuosavybės pažeidimo, o ne operavimo nuosavybe (IV, V, X skyriai) atvejai.

Kazimiero teisyną sudaro 25 straipsniai. 25-ajame straipsnyje aptariamas grindinis klotimas<sup>45</sup> (jo atitikmens Pirmajame Lietuvos statute nėra). 9-asis, 10-asis ir 11-asis straipsniai skirti valdovo administratorių ir tėvonių teismų santykiams<sup>46</sup>. Pirmajame Lietuvos statute tai labiausiai aptariama VI skyriuje<sup>47</sup>. Kazimiero teisyno 20-asis, 21-asis ir 22-asis straipsniai reguliuoja žemės ribų bylas<sup>48</sup> ir atitinka Pirmojo statuto VIII skyriaus tematiką. 24-ajame teisyno straipsnyje numatytos bausmės už valdinių ir nelaisvosios šeimos pasisavinimą<sup>49</sup>, apie tai kalbama Pirmojo statuto XII skyriaus 6-ajame ir 7-ajame straipsniuose<sup>50</sup>. Visi kiti 17 teisyno straipsnių (1–8, 12–19, 23) skirti vagystėms<sup>51</sup> (Pirmajame statute jos aptariamos XIII skyriuje). Vadinas, tik keturi Kazimiero teisyno straipsniai (9–11, 25) neatitinka keturių seniausiųjų Pirmojo Lietuvos statuto skyrių (VIII, IX, XII, XIII) tematikos. Kitaip sakant, šių keturių skyrių grupę kartoja ir išplečia Kazimiero teisyną.

Taip galutinai išryškėja Pirmojo Lietuvos statuto ankstesnio redagavimo etapo kontūrai.

Tai VIII, IX, XII, XIII skyriai. Labai tikėtina, kad šie skyriai jau ir buvo išdėstyti šitokia tvarka, nes didžiojo kunigaikščio parašas padėtas ties VIII skyriaus pradžia, o XIII skyriaus antrašte nurodyta, jog jis paskutinis<sup>52</sup>. Valdovo parašas rodo, kad šių skyrių parašymas buvo įvertintas kaip tam tikra kodifikacija.

Fizinius šios kodifikacijos duomenis pateikia Pirmojo statuto Zamojskių nuorašas. Neaišku, ar jie sietini su statuto 1522 m. kodifikacija, nes seniausioji šio nuorašo popieriaus vandenženklų riba yra 1525 metai<sup>53</sup>, o konkrečiai seniausioji VIII, IX, XII, XIII skyrių riba – 1526 metai<sup>54</sup>. Žinoma, tai nepaneigia pačios šios kodifikacijos perkėlimo į Zamojskių nuorašą galimybes. Į šį klausimą lieka neatsakyta. Seniausioji 1525 arba ta pati 1526 m. vandenženklų riba, būdinga kitų Zamojskių nuorašo lankų popieriui, leidžia teigti ką kita. Tai Žydų privilegijos, Kazimiero privilegijos ir Zigmanto II panegirikos lankai<sup>55</sup>. Todėl galima manyti, kad „Dalykų sumos“ Pirmojo statuto rankraštis, kokį matome Działyński, Zamojskių, Lauryno, Pulavų ir Ališavos nuorašuose<sup>56</sup>, buvo sumanytas dar prieš įrašant į Zamojskių nuorašą galutinę VIII, IX, XII, XIII skyrių redakciją. Žinoma, šiuo atveju nereikia pamiršti vėlyviausiųjų šių skyrių ir minėtųjų privilegijų bei panegirikos popieriaus chronologinių ribų. Tai 1526 ir 1529 metai<sup>57</sup>. Vadinas, VIII skyriaus pradžioje valdovo parašu patvirtinta keturių straipsnių redakcija buvo sudaryta tikrai prieš 1529 metus.

<sup>42</sup> Ten pat, p. 242 (Z): „О ловы, о пуши, о бортное дерево, о озера, о бобровые гоны, о хмелища, о соколы гнезда“.

<sup>43</sup> Ten pat, p. 280 (Z): „О грабежи и о навязки“.

<sup>44</sup> Ten pat, p. 294 (Z): „О злодействе“.

<sup>45</sup> Законодательные акты Великого княжества Литовского XV–XVI вв. Ленинград, 1936 (toliau – ЗАБКЛ), p. 14.

<sup>46</sup> Ten pat, p. 12–13.

<sup>47</sup> PLS, p. 164, 166, 168, 170, 172, 186.

<sup>48</sup> ЗАБКЛ, p. 13–14.

<sup>49</sup> Ten pat, p. 14.

<sup>50</sup> PLS, p. 284, 286.

<sup>51</sup> ЗАБКЛ, p. 11–14.

<sup>52</sup> ZRS, p. 21.

<sup>53</sup> Ten pat, p. 11–12.

<sup>54</sup> Ten pat, p. 7, 9, 11.

<sup>55</sup> Ten pat, p. 5, 11.

<sup>56</sup> Pirmasis Lietuvos statutas. Vilnius, 1983. T. 1, d. 1, p. 301.

<sup>57</sup> ZRS, p. 5, 9, 11.

## EINE FRÜHERE REDAKTION DES 1. LITAUISCHEN STATUTS

**Edvardas Gudavičius**

### Zusammenfassung

Die Zamojski – Abschrift des 1. Litauischen Statuts zeichnet sich, als ein Arbeitsexemplar des Kanzlers, mit den besonderen Eigenschaften aus: jede ihre Statutsabteilung besteht sich aus einem gesonderten Papierbogen. Die Bogen der 9., 12, 13, zum Teil auch 8., Abteilung haben das älteste Papier. Die Artikeltitle im Text und im Register unterscheiden sich im Allgemeinen nicht. Eine Ausnahme bildet die 9. Abteilung und diese Unterschiede gehen auch aus der Grundredaktion in die lateinische und erweiterte Redaktionen des Statuts über (das bezeugt, daß der Register der 9. Abteilung sich früher als die anderen Register entstand). Die

ersten Worte des 1. Artikeltitle der 8. Abteilung sind: „Zum Ersten beginnt es sich mit der Entscheidung des Königs mit der Unterschrift der eigenen Hand Seiner Gnade...“, was die Bestätigungsformel anweist. Alle diese Zeichen erlauben die 8., 9., 12. und 13. Abteilungen als eine Sondergruppe anzusehen. Die Artikelthematik dieser Gruppe ist sehr der Thematik des Rechtsbuch von Kasimir (1468) ähnlich. Die Bestätigungsspuren (die Unterschrift des Großfürsten) dieser Gruppe und ihre frühere Einschreibung in des Exemplar des Kanzlers läßt sie für eine Anfangsredaktion des 1. Statuts, welche später erweitert wurde, halten.

Įteikta 2001 birželio 20 d.